

Csorba Béla

∴ Újvidéki Egyetem, BTK, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
∴ csorbabela1@gmail.com

SZENT ROZÁLIA – MIÉRT?

Egy pestisszent helyi kultuszának gyökerei

Saint Rosalia – Why?

Silling István az ún. pestisszentek vajdasági tiszteletéről írt tanulmányában említést tesz a temerini Szent Rozália-kultusz szakrális építészeti emlékééről, a 19. században épült temerini templomról is. Szent Rozália kultusza a Vajdaságban inkább kivételes, mint elterjedt jelenség – jegyében a temerini mellett csupán a bánsági Törzsudvarnokon szenteltek még templomot. Az eddigi telepítéstörténeti kutatások szerint a 18. század végén Temerin katolikus magyarságának újratelepítése nem kis részben a Jászságból, s azon belül is Jászapátiból történt. Viszont Jászapátiban, miként a szomszédos Jászberényben is, a 18. századi nagy pestisjárványok hatására felerősödött a palermói szűz tisztelete, s e szakrális tradíció ma is eleven. Joggal feltételezhető, hogy a Temerinbe áttelepült jászsági katolikusok voltak azok, akik – nem függetlenül számbeli befolyásuktól – új otthonukban is győzelemre vitték a magukkal hozott modellt.

Kulcsszavak: pestisjárványok, Szent Rozália-kultusz, Jászapáti, újratelepítés, Temerin

A pestisszentek vajdasági tiszteletéről írt tanulmányában (Létünk, 2010/2) Silling István említést tesz Szent Rozáliáról, illetve a szent tiszteletét hirdető, 1804-től 1806-ig épített temerini plébániatemplomról is. A korábbi századokban oly gyakori, s még az 1700-as években is olyannyira rettegett, rendszerint a Balkán felől behurcolt, meg-megújuló pandémia Magyarországon ekkorra már lényegében lecsengett, azonban emlékezete még elevenen élt a lakosság tudatában. Ezt jelzik az egész magyar nyelvterületen fellelhető Szentháromság-emlékművek és -templomok, a Szent Rókusról, Szent Sebestyénről, Borromei Szent Károlyról elnevezett kápolnák, kegyhelyek, templomok, közöttük azok a délvidéki építmények is, amelyek jórészt a 18. században és a 19. század elején keletkeztek, e területek katolikus újranépesítését követően. A pestistől óvó kultuszban – mint az említett tanulmányban is olvashatjuk – a Szentháromságnak jutott a vezérszerep, de népszerűnek számított Szent Rókus és Szent Sebestyén is.

Rozáliának, a XI. századi szent életű szicíliai remetének a Bácskában csupán Temerinben alakult ki kultusza. A Bánságban, az egykori Torontál vármegyei Törzsudvarnokon (Banatski Dvor) az uraság által a 19. században épített ima-

ház is Szűz Szent Rozália nevét viseli. Hogy hogyan és miért, arra vonatkozóan nincsenek adataim. Viszont az 1804-től 1806-ig épített temerini templom védőszentjének kijelölésében meggyőződésem szerint elsődleges szerepe lehetett a 18. század végén idetelepült magyarok hitbuzgalmi tradíciójának, a Jászságból magukkal hozott Szent Rozália-kultusznak, melyet számuknál és befolyásuknál fogva érvényesíteni is tudtak.

A temerini magyarok egyik nagyobb kirajzási gócaként már a 19. századi kútfők is emlegetik a Jászságot, amit azóta mind a dialektológiai vizsgálatok, mind a levéltári kutatások megerősítettek, noha a Temerinbe irányuló 18. század végi népmozgások megbízható feldolgozását szinte teljesen lehetetlenné teszi, hogy a település 1848 augusztusi felégetése során a templommal és a parókiával együtt elpusztultak az anyakönyvek is, így mindössze az 1808. évi bérmálási jegyzékek adataira hagyatkozhatunk. Azok alapján több mint száz kibocsátó települést lehet azonosítani, összesen 315 személlyel. A Jászság négy településéről érkeztek új honfoglalók, összesen 39-en: 31-en Jászapátiból, öten Jászszentlászlórol, ketten Jászszentgyörgyről, egy személy pedig Jászladányból. A jászapátiaiak viszonylag nagy száma már önmagában is figyelemre méltó, csak a Pest megyei Tura ér a nyomukba 23 telepessel. (Természetesen a Jászságból és Pest megyéből – de a más településekről érkezettek száma is – ennél jóval nagyobb volt, ezek az adatok csak a már Temerinben – tehát a nem a szülőföldjükön – bérmálkozókra vonatkoznak.)

Jászapátiról (ahonnan a legtöbb temerini érkezett) tudni kell, hogy történelme során két pestisjárvány is megtizedelte. 1719-ben több mint hatszázan váltak áldozatául a nép által csak döghalálnak nevezett járványnak. Húsz évvel később, 1739-ben „csak” nyolcvan halottat követelt az újabb pandémia, s hogy nem többet, azt Szent Rozália segítő közbenjárásának tulajdonították, ezért még ugyanabban az évben, közadakozásból, copf stílusú kápolnát építettek a tiszteletere, s az épület köré hamarosan temetkezni is kezdtek. (A szent hely történetét a látogatóknak egy a temető bejáratánál felállított tájékoztató tábla mondja el viszonylag részletesen.)

A kápolna bejárata fölötti dombormű a barlangjában holtan nyugvó szüzet ábrázolja, kezében kereszttel, feje mellett koponyával. (Lényegében ugyanezt a jelenetet örökíti meg a Hans Till által 1861-ben alkotott temerini oltárkép is – természetesen az olajfestészet eszközeivel –, a romlatlan testű, inkább szendergőnek, mint halottnak tűnő Rozália felett lebegő angyalokkal.)

A jászapáti dombormű alatti felirat:

ROSALIA VIRGO IESVM DEPRECARE IS VT
SERVET TVTOS A PESTIFERE LVE

(„Rozália Szűz, kérjed Jézust, hogy védelmezzon meg bennünket a döghaláltól.”)

Vándorfy Jánosnál, a jászapáti egyház 19. századi monográfusánál egyéb adatokat is találunk, amelyek a kápolna pestis elleni kultikus védelmező szerepére utalnak. A szentélyben egészen 1888-ig három olajkép volt látható. Középen a Szentlélek eljövele, alatta latin nyelvű chronosticonnal (magyar fordított szövege: „*A döghalál csapásától megszabadító Szentléleknek örökké tartó dicséretet zengjenek az apáti jászok.*”), az evangéliumi oldalon Szent Rókus, az ún. lecke oldalon pedig Szent Sebestyén, ugyancsak egy-egy latin felirattal. Később ezeket a képeket a templom kórusára szállították át.

Egyébként az Apátihoz közeli kerületi központ, Jászberény, már 1719-ben megépítette a maga Szent Rozália fogadalmi kápolnáját, nyilván az akkori járvány hatására. Berényben a Rozália-tisztelet egész a 17. századig nyúlik vissza: egy a város valamikori határán álló, cseréptetővel ellátott kőoszlopra vésett kép Szent Rozáliát ábrázolja. Különben Európa-szerte ekkoriban lángol fel újra az addig inkább csak Itáliában ápolt Rozália-kultusz, nyilván összefüggésben a kontinens háborúskodásait követő hatalmas pestisjárványokkal – nyilván az sem egészen véletlen, hogy éppen 1624-ben fedezik fel egy barlangban a szicíliai szűz romlatlan állapotban megkövesedett holttestét. A szent tiszteletének propagálásához képeivel nagymértékben hozzájárul Van Dyck flamand festő, aki kétségtelenül beletalál a pestistől remegő Európa szorongó, lelkiismeret-furdalásos korszellemébe, s gyógyírként felcsillantja a reményt. Ám ha már Jászberényt említettük, nem hagyhatjuk figyelmen kívül a vallásos hagyományok továbbélésének hihetetlen szívósságát, amit esetükben mi sem jellemez jobban, mint a hír, miszerint a városkában a Keresztény Értelmiségiek Szövetsége 2009. szeptember 4-én Szent Rozália Díjat alapított!

Jászapátiból Temerin irányába az első családok csak 1780 után indultak el. Számukra a pestis ellen óvó palermói Szent Rozália kultusza meghatározó jelentőségű volt, hiszen abban nevelkedtek, s a szent iránti tisztelet – nem kis mértékben a döghalál visszatértétől való kollektív szorongás hatására – része volt vallásos életérzésüknek, meghatározta félelmeiket és reményeiket egyaránt.

Nem véletlen tehát, hogy 1783 júliusában, amikor a temerini magyarok újratelepítésének első hullámával ideköltözött családok közmunkával befejezik első templomukat, a kalocsai érsekségtől nyomban kéri, hogy szeptember 4-én Szent Rozália napján áldják meg, és a szentről nevezzék el. Kalocsán azonban a temeriniek kérelmét jócskán megkésve, szeptember 2-án tűzték napirendre, így az első templomuk felavatására és megáldására csak a hónap végén, Szent Mihály napján került sor. Tizenegy évvel később, amikor az új – máig álló – templom építéséhez fogtak, fel sem merült, hogy a templom ne a döghaláltól óvó szűzről kapja a titulását. A temerinieket ennek szükségességére bizonyára nemcsak a Jászságból hozott tradícióik emlékeztethették, hanem a közvetlen közelben tomboló pestisjárvány is. A pandémia, mely Belgrádból terjedt át a

Szerémségbe, 1795 júliusától 1796 februárjáig több ezer áldozatot követelt, s különösen Ürögön aratott, kipusztítva a városka lakosságának több mint felét, összesen 2548 személyt. De a kór átterjedt Karlócára, sőt felütötte fejét a péterváradai várhoz tartozó, annak közvetlen közelében fekvő Majorban is, márpedig a temeriniek ezzel a településsel, akárcsak Újvidékkel, ekkoriban már eleven kapcsolatokat ápoltak. (1793-ban Kollonits László püspök Újvidéken részesített a bérmálás szentségében 213 temerinit, 1808-ban viszont öt újvidékit és négy péterváradit bérmáltak Temerinben, de a gazdasági kapcsolatok is egyre fontosabbakká váltak.)

A temeriniek Rozália-tisztelete nemcsak a templom védőszentjének nevében és oltárképében jutott kifejezésre, hanem abban is, hogy a 390 kilogrammos kisharangot 1839-ben a palermói szűzről nevezték el. Sorsa viszontagságos volt: 1848-ban a védelmére bízott mezővárossal együtt pusztították el. Később, nyugodtabb időkben, a temeriniek újraöntették, azonban 1916-ban a K.u. K.-hadvezetés – a Szentháromság tiszteletére szentelt nagyharang kivételével – másik két társával együtt elvitette ágyúnak. A mai kisharang 1925 óta szolgálja híveit.

IRODALOM

- CSORBA Béla 1997. *Még azt mondják, Temerinben...* [Magyar] Kanizsa
- CSORBA Béla 2000. Rozália, a pestis ellen védő szent. Temerini Hirmondó 21., 4.
- GÓBOR Béla–ÖKRÉSZ Károly–SZUNGYI László 2006. *Az idők emlékezetére. A temerini római katolikus plébánia története 1332–2006.* Temerin
- ERŐS Lajos 1993. *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskerekeli Egyházmegye történetéhez.* Kis-rosz
- FÉNYES ELEK 1851. *Magyarország geographiai szótára II.* Pest
- ГЛИШИЊИЋ, Ненад: *Црква Светог Николe*, Ириг: www.pravoslavlje.nl/foto_crkve/crkva_svetog_nikole_irig.htm
- LAKATOS Andor 2002. *A Kalocsa–bácsi főegyházmegye történeti sematizmusa 1777–1923.* Kalocsa
- NÉMETH István 2006. *Művészet a pestis árnyékában.* Ponticulus Hungaricus X., 7–8.
- RUSVAY Lajos 2003. *Jászapáti története.* Jászapáti
- SILLING István 2010. A pestisszentek vajdasági tiszteletéről = Létünk XL., 2., 92–102.
- VÁNDORFY János 1995 [1895] *Jászapáti város egyházának múltja és jelene.* [Eger] http://aw.bucsujaras.hu/tanulmany/kosa/apati/kepek/2005-05-28_121.jpg

Saint Rosalia – Why?

The roots of the local cult of a plague saint

In his study on the veneration of the so called plague saints in Vojvodina, István Silling mentions the monument of sacral architecture in Temerin, the church of Saint Rosalia built in the 19th century. The Saint Rosalia cult is more of an exception than a wide-spread phenomenon in Vojvodina – next to Temerin the only church consecrated

to St Rosalia is in Törzsudvarnok (Banatski Dvor). Based on the foregoing findings of the history of its settlement, Temerin was resettled with a Catholic Hungarian population, mainly from the Jászság region, especially from Jászapáti. And at Jászapáti, just as in the neighbouring Jászberény, the veneration of the Virgin of Palermo was on the increase influenced by the 18th century plague epidemic, and this sacral tradition is still alive these days. We have good reason to presume that it was those Catholics who settled in Temerin from Jászberény who – not unrelated to their numerical superiority – secured the victory of the model that they had brought with them into their new hometown.

Keywords: plague epidemics, Saint Rosalia cult, Jászapáti, resettlement, Temerin

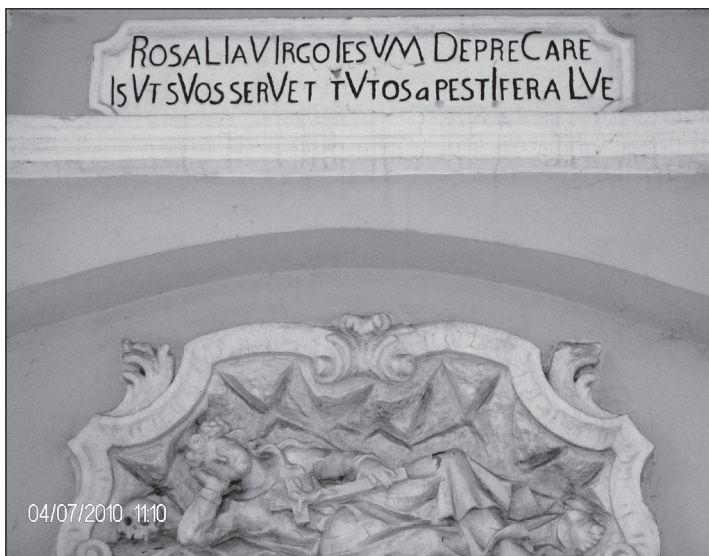
A jászberényi Szent Rozália fogadalmi kápolna

*A jászapáti Szent Rozália-kápolna
(Csorba Rebeka felvétele)*

*A temerini plébániatemplom oltárképe
(Németh Mátyás felvétele)*

*Szent Rozália ábrázolása a jászapáti kápolna bejáratánál
(Csorba Rebeka felvétele)*